

Escales d'una fuga

Mariano Casas

edicions
bromera

Durant la Guerra Civil
tots estaven sota sospita

1
L'esclat

Quan començà aquell estiu jo acabava de complir dèssset anys, i esperava passar-m'ho molt bé. Era el temps de les festes i dels balls al carrer i també d'anar a la platja amb el vell trenet de fusta. El nostre poble parava molt lluny de tot. Hi havia coses, com en tots els pobles, però tampoc es pot dir que foren massa importants.

La processó de Sant Miquel feia dos anys que no eixia al carrer, des del dia que una colla intentà apoderar-se de la imatge per a destrossar-la. L'alcalde havia pogut evitar-ho, però al mateix temps va recomanar —o potser va ordenar, que tot es va dir— que no tornaren al carrer els actes religiosos. Les beates a penes s'hi deixaven veure i anaven a missa de manera discreta, com si temeren que algú les atacara. La senyora Pura, una de les catequistes més actives, havia escapat, segons digué ella, d'uns homes que la perseguiren pels carrers dient-li obscenitats i ara només eixia de casa si algú l'acompanyava.

Passaven coses, però no pareixien massa importants. Les teníem per històries de beates que no arribaven a preocupar-nos. Érem joves i volíem viure plenament l'estiu que teníem per davant.

La notícia de l'esclat de la guerra va arribar en un dia clar i ple de vida. Algú comentà alguna cosa a l'eixida del taller, però no li férem massa cas. Va dir alguna cosa de l'exèrcit o d'uns generals que no vam entendre bé i que prompte oblidàrem. Estàvem ocupades parlant de les nostres coses, de vestits, de sabates i de xics. Després tindria moltes vegades l'ocasió de recordar aquella despreocupació i d'enyorar els primers dies d'un estiu que obria la porta a jornades molt més tràgiques.

Mercedes tenia dos anys més que jo, i era molt més desimbolta. Havia festejat un temps amb un de Montcada, i l'havia despatxat ja feia mesos dient que no tenia espenta per a res. Aquell estiu havia decidit trobar-ne un que valguera la pena, segons m'havia dit, i casar-se amb ell sense esperar massa. Ella podia aconseguir-ho si s'ho proposava, perquè era bonica de cara i molt ben plantada. L'esclat de la guerra li ho va impedir. Aquell estiu que havíem vist nàixer plenes d'esperances ens va deixar, finalment, un sabor amarg.

Els primers dies van ser molt confusos. Els qui escoltaven la ràdio parlaven de ciutats alçades,

de reaccions i de lluites als carrers. Tot i que ni jo ni la meua família teníem massa interès pel que passava fora del poble, a poc a poc vam començar a advertir que els efectes de les lluites arribaven a les portes de casa nostra.

Al poble es va dir que havien entrat a l'ermita i ho havien cremat tot. Ningú no semblava conèixer-ne els causants, tot i que de ben segur que n'hi havia molts que ho sabien. La gent callava i mirava malfiada els seus veïns.

Un matí, venint amb Mercedes de casa de sa tia pel camí que dóna a la carretera de Lliria vam veure una figura estranya estesa al costat d'un pi, com un cos. Feia basca, i aquell no era lloc per a passar aquelles hores de calor. Vaig pensar que es tractava d'un home que dormia, segurament per l'efecte de la beguda. Mercedes em va dir que potser fóra pitjor que això.

No ens atrevírem a comprovar-ho, i anàrem a buscar Paco el Rullo, que es trobava prop d'allí carregant llenya al carro, per dir-li el que acabàvem de descobrir. Els tres ens acostàrem i al cap d'un moment vam comprendre que es tractava d'un mort. No li vam veure la cara, perquè tenia molta sang. La pudor i les mosques que s'arremolinaven entorn de les taques de sang em van fer vindre arcades i de poc que no vomite en aquell mateix moment.

El Rullo ens va empentar cap al camí, i va dir que no miràrem el mort. Ens va acompanyar al poble i després anà a l'ajuntament per donar avis del que havíem vist. Mercedes i jo estàvem tan espantades que no podíem ni parlar. En arribar a casa jo em trobí a punt d'esquallar-me i vaig necessitar encara uns minuts per a trobar forces i contar-ho tot.

—Hem trobat un mort... Mercedes i jo... prop de la carretera de Llúria... per la banda del rajolar... el tio Paco ha anat a avisar a l'Ajuntament...

Ma mare pareixia no creure's les meues paraules i em mirava incrèdula. Jo seguia parlant de manera incoherent.

—Pareixia que dormia, però estava ple de mosques... m'he marejat...

—Qui era? Li has vist la cara?

El meu germà estava molt excitat i demanava més detalls. Mon pare el va fer callar i va fer preguntes més pràctiques.

—Quin Paco? El del pouet?

—No. El Rullo, el pare de Sonín, la de l'hort de Camps. Ha dit que estiguérem tranquil·les, que ell ja avisaria...

L'atenció del meu germà es concentrava a l'entorn de la identitat del mort.

—Era algú d'ací? L'heu conegut?

—No... la sang seca i les mosques li cobrien la cara... no pareixia un llaurador... portava camisa blanca i corbata...

La notícia no esperà molt a escampar-se pel poble. La meua germana ja ho sabia quan va vindre de la plaça una hora més tard.

—Diuen que han trobat el Cullo mort a la carretera, prop de l'olivera del rajolar...

Mon pare li demanà que precisara més.

—Qui dius? El germà de la Culla?

—El nebot, el del cantó de la plaça... Diuen que estava ple de sang... El pare de Sonín l'ha trobat. Ella ha sigut qui m'ho ha contat.

El meu germà, sense dir-li res a mon pare, va eixir de casa en acabar de dinar per escodrinjar. Al carrer Major va poder veure el cos quan el van entrar a sa casa. El que més el va impressionar van ser les mosques que rondaven el cadàver, especialment el cap ple de sang. Al matí m'havien causat el mateix efecte. Des d'aquell dia he sentit aprensió per tots els insectes que volen, i done gràcies a Déu per viure en una terra on el clima els manté a ratlla.

No era la primera mort violenta de què teníem notícia i al taller ens havien dit que en altres pobles no era estrany trobar al camp, de bon matí, els cossos de gent de qui algú s'havia desfet la nit anterior.

Tot i això, el nebot de la Culla era del nostre poble, i una cosina germana d'ell era molt amiga meua. Mercedes em va dir que no era tan estrany el que havia passat, perquè el mort era un flatós que sempre estava ficat en coses de l'església i s'havia barallat amb molts per qüestions de política. Era dels pocs homes del poble que no faltava mai a missa i que anava a les processons, i a més a més formava part del Patronat de Santa Úrsula que tant havia fet parlar.

Feia ja més de vint anys que la senyora Úrsula, una dona molt rica, filla del poble i que vivia a València, havia mort sense família i havia deixat la seua casa del camí de l'estació i una bona quantitat de diners per tal de fer una fundació que s'hauria d'encarregar d'educar les xiquetes més pobres. Al patronat que administraria els béns es trobaria el seu nebot, que era un metge de molta fama de València, l'alcalde, i dos persones del poble que designaria el rector, que també en seria el president.

Els primers anys es veu que tot anava més o menys com la senyora Úrsula havia establert al seu testament. A la casa es van acomodar tres dones de mitjana edat, amb un aire antipàtic i desdenyós, que ensenyaven a les vesprades a cosir i brodar a les xiques del poble mentre les feien resar una tira inacabable d'oracions i jaculatòries. Al

matí també ensenyaven algunes a cuinar i a portar una casa, tot i que segons la gent el que feien era utilitzar-les com a criades sense paga. Jo encara recorde el seu aspecte fúnebre i la por que teníem tots els xiquets quan les trobàvem al carrer. Sempre caminaven en parella, i anar a l'església semblava la seua única activitat fora d'aquella casa gran que tenia un hort tancat per un mur que ens impedia escodrinyar.

Sis o set anys abans de l'esclat de la guerra, les xiques que anaven a la seua classe van trobar tancades les portes de la casa de la senyora Úrsula, i segons semblava dins no hi havia ningú. Un cartell clavat amb quatre tatxes avisava que les lliçons de costura quedaven suspeses fins a nou avís. L'avís no va arribar mai, i ningú no va tornar a veure més aquelles dones malcarades que sempre vestien de negre. Ningú no semblava massa contrariat per l'acabament de les classes. La meua germana era una d'aquelles xiques que anaven allà a cosir i va dir que s'alegrava, perquè ja estava avorrida de tantes oracions i més que farta del mal caràcter de *les tres germanes*, que era el malnom amb què eren conegudes.

Prompte van sorgir preguntes sobre el destí dels béns del patronat. La casa seguia tancada i el rector no donava cap explicació. L'alcalde, en aquell temps, era un home molt major i semblava

viure en un altre món, i els homes que havia nomenat el rector també callaven o s'esmunyien amb les seues respostes. Un d'ells era el nebot de la Culla.

Quan passaren els mesos, va circular la notícia que havien venut la casa de la senyora Úrsula a un constructor per a edificar-hi pisos. No es va parlar d'altra cosa a tot el poble, i les converses van durar molt de temps, almenys tant com les obres d'enderroc i de construcció de les noves cases. El rector va deixar el poble tres anys després i va ser substituït per un altre de més jove que tampoc no va donar mai explicacions del que havia passat amb el llegat de la senyora Úrsula. L'alcalde havia mort ja i l'únic que quedava al poble dels membres del patronat era el nebot de la Culla. Tot i que havien passat uns anys, la gent encara ho recordava tot, especialment quan observaven que les coses li marxaven bé. Ell, que no havia tingut mai un gallet, i que abans sempre lluïa orgullós la mateixa jaqueta negra que semblava tindre més de vint anys i que l'acompanyava sempre a les seues constants devocions, perquè no en tenia altra, havia comprat una casa al carrer Major que tenia dos pisos i portella.

No recorde molt bé l'ordre que van seguir els fets que tingueren lloc aquell estiu, però sí el que va passar. El nebot de la Culla va ser el primer

mort conegut del qual tinguérem notícia, però no va ser l'últim. Cremaren l'església i van saquejar l'ermita de Sant Miquel, i entre els que ho van fer hi havia els fills d'algunes de les beates més conegudes. Uns homes que van vindre en un camió amb pistoles i fusells van entrar a l'Ajuntament i cremaren els arxius al carrer sense que ningú no fera res per impedir-ho. Els xalets i les cases de la gent rica de València que estiuejava al poble van quedar tancats tot l'any sense que ningú no gosara vindre. Van ser dies diferents, plens d'ansietat i de por per a tots.

Recorde molt bé l'eixida dels primers xics que se n'anaren al front, i la música i l'alegria que hi havia a la plaça aquell dia. Vaig anar amb més gent del taller a dir-los adéu, i recorde que ningú no va plorar. Quan tornàvem, Mercedes em va deixar de pedra en amollar sense cap sentiment especial a la veu una frase que recordaria moltes voltes durant els mesos següents.

—Si saberen quants d'ells no tornaran mai, no se n'anirien tan contents...

El taller va tancar, o millor seria dir que va canviar. On abans empaquetàvem accessoris i peces per a bicicletes, ara cosíem roba per als que lluitaven al front.

Després de la confusió que va presidir els dies d'estiu, l'octubre va arribar amb preocupació pel

que passava a Madrid. La gent parlava dels efectes que tindria la caiguda de la capital, i tot i l'optimisme que encara perdurava, la por començava a estendre's.

Van arribar algunes notícies que parlaven de les primeres baixes. Un home de Paterna, conegut de mon pare, va ser el primer d'una llarga llista. Recorde la impressió que vaig tindre quan m'ho van dir. Em vaig quedar parada, sense dir res, com si fins aquell moment la guerra no m'haguera molestat i tot el que passava fóra cosa d'altra gent. Podia recordar molt bé la cara d'aquell home, la seua veu i les paraules que acostumava a usar. Era una sensació diferent d'aquella que vaig tindre en trobar el cadàver del Cullo. A ell, només el coneixia de vista, i no em resultava molt simpàtic. A més a més, no havia mort al front, i potser s'havien desfet d'ell per Déu sap quins motius.

Vaig tindre la convicció que aquella guerra no era meua, ni tampoc de ningú de la meua família o del meu poble. Estàvem ficats dins i no podíem fer res per mantindre'ns-hi al marge. Tot i això, almenys en aquells primers mesos, tenia molt clar quins eren els meus i a quin costat pertanyia. Després arribaria el moment en què no tot estaria tan clar.

Per molt estrany que pugua paréixer, la vida continuava i ho feia com sempre, almenys per a

les famílies com la meua que no tenien ningú al front. El meu germà no havia fet encara els catorze anys, i mon pare s'acostava ja als cinquanta. Per a altra gent les coses eren bastant distintes.

Al taller, l'optimisme era molt gran aquells primers mesos. Cantàvem, féiem broma i parlàvem del que faríem en acabar la guerra. Jo m'escrivia amb un xic que vivia a València, al carrer de la Conserva, nebot d'una veïna nostra i que havia anat al front dels primers. Més endavant vaig saber que havia mort a Terol, com tants altres. Però en aquell moment no ho podíem saber. Pensàvem que abans de Nadal tot seria una altra vegada com sempre, i que tornarien els que se n'havien anat al front. Les notícies de Madrid circulaven per tot arreu, i ens feien passar de l'ansietat a l'optimisme en a penes uns minuts.